

ДИАЛОГ ЗА ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ДУМИ И НЕЩА И ЗА СЪЩНОСТТА НА ИСТИНАТА (1677)

ГОТФРИД ВИЛХЕЛМ ЛАЙБНИЦ (1646–1716)

(„Латински и френски съчинения из ръкописите на г-н Лайбниц на съхранение в Кралската библиотека в град Хановер, подбрани и обнародвани от г-н Рудолф Ерик Распе: Амстердам и Лайпциг, 1765 г. - 4, стр. 505“. Препечатано в изд. на Й. Ердман, Берлин 1890 г. - стр. 76-78)

А. Ако ти бъде даден един конец, който да трябва да сгънеш така, че (той) да се завие и да обхване колкото се може повече място, то - по какъв начин ще го нагънеш?

Б. В кръг. От геометрията е известно, че обръчът е най-голям по обиколка, от гледна точка на такъв тип фигури; и, че ако има две очертания, едното кръгообразно, а другото – правилно и четириъгълно (квадратно) – които да могат да бъдат нарисувани едновременно, (то) кръгообразното би могло да обхване повече площ.

А. Смяташ, че това е така за тези неща, ако и да не ти е идвало още наум изрично да го обследваш?

Б. Ами да, така си е – даже преди да бъде показано от геометрията, или да бъде забелязано от хората.

А. Следователно, ти считаш, че истината и неистината са в нещата, а не в размишленията (за тях)?

Б. Така е, със сигурност.

А. А дали в самите неща има нещо неистинно?

Б. Не. Аз нямам предвид нещата, а - размишлението или изказването за тях.

А. И така, неистинността е в мислите, не е в нещата?

Б. Към това положение се придържам, да.

А. А дали е така и по отношение на истината?

Б. Изглежда е така; но се пак, не съм сигурен, че точно това ще да е изводът (от гореказаното).

А. Не е ли тъй, че по отношение повдигнатия въпрос преди да си сигурен в това, което мислиш, изпитваш съмнения дали нещо е истинно или е погрешно?

Б. Със сигурност (е така).

А. Значи признаваш, че едно и също нещо е способно да бъде предмет и на истината, и на неистината поне дотогава, докато чрез някакво особено изследване не бъде изяснено какво представлява природата на едната и другата?

Б. Признавам и твърдя, че ако погрешността е присъща на размишленията, то - пак така - и истинността е в разсъжденията, (а) не в нещата.

А. А ако се окаже, че това противоречи на гореказаното от теб - че истинното съществува дори тогава, когато не се мисли от никого?

Б. Докара ме дотам, та да се объркам.

А. Но все пак, наложително е да достигнем до съгласие. Ти смяташ ли, че всички размишления, които могат да съществуват, са такива, че те наистина могат да бъдат образувани? Или, да се изразя по-ясно - смяташ ли, че те са такива, че всичките те въобще могат да бъдат мислени?

Б. Не смятам така.

А. В такъв случай: виждаш, че истината съществува - било в изказванията, било в разсъжденията, или дори - във възможните неща изобщо; и оттук излиза, че ти си сигурен в следното нещо: ако някой разсъждава обратно на това, то - самото негово разсъждение би било или истинно, или неистинно?

Б. Изглежда, трябва да се опитаме да се измъкнем от това хлъзгаво положение на нещата.

А. Понеже е необходимо да има някаква причина зад всичко това - защото всяко едно разсъждение, и бъдещото дори, разсъждение, трябва да е или истинно, или погрешно, заради това искам аз да обследваме (тази причина).

Б. Според мен тя (причината) е в природата на нещата.

А. А какво би било, ако се окаже, че тя (причината) има произхода си в твоята природа?

Б. Със сигурност не произхожда само оттам, защото (тя) е необходима и за мен, и за нещата досежно които разсъждавам. Природата ѝ е такава, че когато напредвам по правилния начин, ще стигна чрез заключение до съответното изказване, което ще е или истинно, или (ще е) погрешно.

А. Отговаряш прекрасно. Но все пак - не съществуват ли някакви затруднения (с оглед на това)?

Б. Ако съществуват – (то) как да си помогна?

А. Не е ли тъй, че учените мъже поддържат мнението, какво истината се корени (произхожда от) в човешкото съждение и в имената и в обозначенията?

Б. Тази мисъл е твърде странна.

А. Но все пак, те я поддържат - такава, каквата е. Не е ли именно определението първоначалото на всяко доказателство?

Б. Признавам, че е така. Защото единствено от самите определения могат да бъдат извлечени някакви свързани помежду си изказвания.

А. Тогава истината на такива едни изказвания (ще да) зависи от определенията?

Б. Напълно съм съгласен.

А. Ала определенията - нима те не зависят от нашето съждение?

Б. Как така?

А. Не виждаш ли, че (точно там -) в съждението съществуват използваните от математиците, да речем „елипси“, които обозначават някакви фигури? И в съждението на латиняните е било, да положат под името „кръг“, едно значение, което да изразява някакво определение?

Б. Защо да е така? Разсъжденията биха могли да съществуват и без думи.

А. Но не и без други знаци. Изследвам въпроса дали би могло да се въведе някакво аритметическо смятане, но – без числови знаци (както Бог е пресметнал и е стигнал до мисълта да бъде създаден самият свят)?

Б. Ти силно ме хвърляш в смут. Та нали аз си мислех, че символите и знаците са така (много) необходими за мисленето.

А. Добре - нали под истините на аритметиката лежат някакви знаци, (или) символи?

Б. Налага се да бъде признае, че това е така.

А. Значи, те са зависими от човешкото съждение?

Б. Виждаш – по този начин сякаш ме завличаш накъмто някакви объркани работи.

А. Те изобщо не са мои тия работи, те са ухищрения на (други) писатели.

Б. Не се ли приближавам по този начин дотам, някой да може с чиста съвест да отсъди, че вече се е убедил в следното: истината е произволна, тя зависи от

имената, като все пак – геометрията в същото време е еднаква и за гърци, и за латини, и за германци?

А. Право думаш. Между другото, трябва да излезем по някакъв задоволителен начин от всичките тия затруднения.

Б. Но има едно нещо, което ме притеснява – как сега да призная някоя истина, да я открия, да я изпитам – без в душата ми да присъстват нито думи, нито други знаци.

А. Ако, в крайна сметка, изобщо не са налични никакви символи, то нито бихме мислили нещо специфично, нито бихме могли да привеждаме доводи досежно него.

Б. Но, когато размишляваме над фигури от геометрията често биваме отвеждани встрани от правилните съзерцания за тях.

А. Така си е. И все пак, за да знаем нещо за тези фигури, са ни нужни обозначения. При това нито кръгът, начертан на хартия, е истински кръг, нито може да се използва като такъв (да се вземе за такъв), а си е достатъчно за нас ако той просто се приема като, и ако бива мислен за кръг.

Б. При все това, той има някакво подобие с кръга и при това тази прилика със сигурност не е съвсем произволна.

А. Признавам това. И пак по същата причина най-полезни измежду обозначенията са фигурите. Защото какво подобие, мислиш, има между десетката и между знака „10“?

Б. В обозначенията присъства някакво отношение или някакъв порядък, които са и в нещата – ако обозначенията са отпечатъци на нещата, или при положение, че те са добре измислени.

А. Така да е. Но какво отношение имат с нещата тези първични съставки, по силата на които в думите има обозначения като (звуковете) „о“ в „нищо“ („о“ в „nihil“o“) или „я“ в „линия“ („а“ в „linea“)? Принуден си да признаеш, че – тъй или иначе – нищо в тези първични стихии не може да послужи като подкрепа на (хипотезата за) подобие (приликата). В тази връзка например, в думите „светлина“ („lucis“) или „носещ“ („ferendi“), т.е. в сложно-съставното име „Светлоносец“ („Lucifer“), има отношение към светлината и към носенето, ала

какво общо има самото нещо, обозначаващо като „Светлоносец“ („Lucifer“) към нещата, обозначени с думите „светлина“ („lucis“) и „носец“ („ferendi“)?

Б. На гръцки език (думата) „фосфор“ („φόσφορος“) – т.е. това същото нещо, има отношение към думите „светлина“ („φῶς“) и „нося“ („φέρω“).

А. Гърците са могли и да не използват тези точно звукове.

Б. Така е. И все пак, мен ме занимава следното: ако към процеса на привеждане доводи могат да се прибавят обозначения, то дали в тези последните по някакъв начин е заложен един сложен порядък, който да е в съгласуваност с нещата, при все той да не е в отделните звуци (ако и така да е по за предпочитане) и дали този порядък, не бидейки един и същ във всичките езици, по някакъв начин отговаря на нещата по връзка и формообразуване. Тук виждам аз надежда за излизане от горните затруднения. Защото, макар обозначенията да са произволни, в тях има нещо като употреба и взаимовръзка които вече – не са произволни; това прилича на нещо като съотношение между обозначенията и нещата от най-различен тип, между предметите на опита и техните отношения. И това съотношение е (в) основата на истината. Достатъчно е, значи, да се придържаме към едни или други обозначения, които винаги да са тждествени или пропорционални (на нещата) в случай, че има дори слаба връзка по необходимост между обозначенията и предмета на мислене, който те обозначават.

А. Добре! Измъкна се ти по един изключително бляскав начин (от затрудненията). Това същото се потвърждава и от аритметично-аналитичното изчисление. Защото нещата се навързват вътре в числата винаги по един и същ начин независимо дали става дума за десетици или за дванадесетици (дузини) в използвана прогресия, като след това – каквото и по какъвто и различен начин да е било получено в хода на изчисляване – с малки стъпчици, или пък по други някакви пътища спрямо съдържащото се в числата: все до едно и също се достига. И в анализа, макар посредством различни обозначения да се разкриват по-лесно различните позиции на нещата, винаги основа на истината е същата тази връзка или още – подредба на обозначенията. Понеже, ако ти наречеш повдигнатото на квадрат „а“ – „ a^2 “, а за „а“ положиш „ $b + c$ “, имаме квадрат (равен на) „ b^2 “, „ c^2 “, „ $2bc$ “, но ако като „а“ положим „ $d - e$ “, ще имаш квадрат (равен на) „ d^2 “, „ e^2 “, „ $-2de$ “. По първия начин се изразява отношението на всяко „а“ към

неговите части „b“, „c“. По втория начин се полага частично „a“ към цялото „d“ като спрямо част от „a“, с изолация на „e“. Нещото изглежда винаги по по един и същ начин след заместване. Сега, ако на същото място във формулата „ $d^2 + e^2 - 2de$ “ заместим това „d“ със стойност(та), (равна на) „a+e“, тогава за „ d^2 “ ще се получи „ $a^2 + e^2 + 2ae$ “, а за „ $-2de$ “ ще се получи равно на „ $-2ae - e^2$ “. Следователно в едно сложение (събиране) „ d^2 “ се равнява на „ $a^2 + e^2 + 2ae$ “, „ $+e^2$ “ се равнява на „ $+e^2$ “, „ $-2de$ “ се равнява на „ $-2e^2 - 2ae$ “, което дава сумата „ $- - - a^2$ “.

Виждаш: по какъвто и начин преди (волевия акт на) отсъждането да се подбират обозначенията, то просто винаги употребата им запазва определен порядък и начин – всичко е винаги в съгласуваност. При все това, истините по необходимост се разполагат съразмерно на обозначенията; те, всъщност, постоянно препращат към самите тези обозначения, за да могат теоремите да са в сила за нови и нови варианти – не толкова заради онова, което е произволно в тях, а поради онова, което е неизменно (като) сигурно отношение към нещата; те (теоремите) се състоят в това, че истинното е вярно без каквато и волева намеса от наша страна – каквито обозначения са поставени, такова и разсъждение ще се получи. Ако пък се поставят други обозначения, те – бидейки известни отнапред, ще застанат в някакво друго определено отношение и, подчинени от самото начало нему, ще способстват за появата на отношение, което (да) е последица от обозначенията било чрез заместване, било чрез сравнение.

[Превод от латински език **Коста Бенчев**, София, 22. 10. 2017]

VII.
DIALOGUS
DE
CONNEXIONE INTER RES ET VERBA,
ET VERITATIS REALITATE.

1 6 7 7.

(Oeuvres philosophiques latines et françaises de feu Mr. de Leibniz tirées de ses manuscrits, qui se conservent dans la bibliothèque Royale à Hanovre et publiées par Mr. Rud. Eric Raspe. Amst. et Leipzig. 1765. 4. p. 505.).

A. Si filium Tibi daretur, quod ita flectere debeas, ut in se redeat et quantum plurimum spatii comprehendat, quomodo id flecteres? B. In orbem. Ostendunt enim Geometrae circum esse capacissimum figurarum ejusdem ambitus: et si duae sint insulae, una orbicularis, altera quadrata, quae aequali tempore circumiri possint, orbicularem plus agri continere. A. Hoccine verum esse putas, etiamsi a Te non cogitetur? B. Imo, antequam vel Geometrae id demonstrassent, vel homines observassent. A. Ergo in rebus non in cogitationibus veritatem ac falsitatem esse putas? B. Ita sane. A. An res aliqua falsa est? B. Non res puto, sed cogitatio vel propositio de re. A. Itaque falsitas est cogitationum, non rerum? B. Cogor fateri. A. Nonne ergo et veritas? B. Videtur; subdubito tamen an valeat consequentia. A. Nonne proposita quaestione, antequam sententiae certus sis, dubitas verumne aliquid vel falsum sit? B. Certe. A. Agnoscis ergo idem esse subjectum veritatis et falsitatis capax, donec alterutrum ex particulari quaestionis natura constet? B. Agnosco et fateor, si falsitas sit cogitationum etiam veritatem esse cogitationum non rerum. A. Sed hoc illi contradicit, quod supra dixisti, verum esse etiam quod a nemine cogitatur? B. Perplexum me reddidisti.	A. Tentanda tamen conciliatio est. Putasne omnes cogitationes, quae fieri possent, reapse formari, vel ut clarius jam dicam, putasne omnes propositiones cogitari? B. Non puto. A. Vides ergo veritatem esse propositionum seu cogitationum, sed possibilium, ita ut illud saltem certum sit, si quis hoc aut contrario modo cogitet, cogitationem ejus veram aut falsam fore? B. Recte nos expediisse videris ex lubrico loco. A. Sed quoniam causam aliquam adesse necesse est, cur cogitatio aliqua vera aut falsa futura sit, hanc ubi quaeso quaeremus? B. In natura rerum puto. A. Quid si ea oriatur ex natura Tua? B. Certe non ex sola; nam necesse est et meam et rerum, de quibus cogito, naturam talem esse, ut, quando methodo legitima procedo, propositionem, de qua agitur, seu veram seu falsam concludam. A. Pulcre respondes. Sunt tamen difficultates? B. Quanam obsecro? A. Quidam viri docti putant veritatem oriri ab arbitrio humano et ex nominibus seu characteribus? B. Valde paradoxa haec sententia est. A. Sed eam ita probant. Nonne definitio est principium demonstrationis? B. Fateor, nam ex solis definitionibus inter se junctis propositiones aliquae demonstrari possunt. A. Talium ergo propositionum veritas pendet a definitionibus? B. Concedo.

VII. DE CONNEXIONE RERUM ET VERBORUM.

77

- A. At definitiones pendent ab arbitrio nostro?
 B. Quid ita?
 A. Nonne vides in arbitrio esse Mathematicorum uti voce *Ellypseos* ut significet figuram quandam? Et in arbitrio Latinorum fuit, voci *Circulus* imponere significationem, quam exprimit definitio?
 B. Quid tum? Cogitationes fieri possunt sine vocabulis.
 A. At non sine aliis signis. Tenta quaeso an ullum arithmeticum calculum instituere possis sine signis numeralibus? (Cum Deus calculat et cogitationem exercet fit mundus).
 B. Valde me perturbas, neque enim putabam characteres vel signa ad ratiocinandum tam necessaria esse.
 A. Ergo veritates Arithmeticae aliqua signa seu characteres supponunt?
 B. Fatendum est.
 A. Ergo pendent ab hominum arbitrio?
 B. Videris me quasi praestigiis quibusdam circumvenire.
 A. Non mea haec sunt, sed ingeniosi admodum scriptoris.
 B. Adeone quisquam a bona mente discedere potest, ut sibi persuadeat veritatem esse arbitriam et a nominibus pendere, cum tamen constet eandem esse Graecorum, Latinorum, Germanorum Geometriam?
 A. Recte ais. Interea difficultati satisfaciendum est.
 B. Hoc unum me male habet, quod nunquam a me ullam veritatem agnoscere, inveniri, probari animadverto nisi vocabulis vel aliis signis in animo adhibitis.
 A. Imo si characteres abessent, nunquam quicquam distincte cogitarem, neque ratiocineremur.
 B. At quando figuras Geometriae inspicimus, saepe ex accurata earum meditatione veritates eruimus.
 A. Ita est; sed sciendum etiam has figuras habendas pro characteribus, neque enim circulus in charta descriptus verus est circulus, neque id opus est sed sufficit eum a nobis pro circulo haberi.
 B. Habet tamen similitudinem quandam cum circulo, eaque certe arbitraria non est.
 A. Fateor, ideoque utilissimi characterum sunt figurae. Sed quam similitudinem esse putas inter denarium et characterem 10?
 B. Est aliqua relatio seu ordo in characteribus, qui in rebus, imprimis si characteres sint bene inventi.
 A. Esto, sed quam similitudinem cum rebus habent ipsa prima elementa, verbi gratia o. cum nihilo, vel a. cum linea? Cogeris ergo admit-

tere, saltem in his elementis nulla opus esse similitudine. Exempli causa in lucis aut ferendi vocabulo, tametsi compositum *Lucifer* relationem ad lucis et ferendi vocabula habeat ei respondentem, quam habet res, *Lucifero* significata, ad rem vocabulis lucis et ferendi significatam?

- B. At Graecum *φωσφορος* eandem habet relationem ad *φῶς* et *φερω*.
 A. Poterant Graeci non hac sed alia voce uti.

B. Ita est; sed hoc tamen animadverto, si characteres ad ratiocinandum adhiberi possint, in illis aliquem esse situm complexum ordinem, qui rebus convenit, si non in singulis vocibus (quamquam et hoc melius foret) saltem in earum conjunctione et flexu, et hunc ordinem, variatum quidem in omnibus linguis, quodammodo respondere. Atque hoc mihi spem facit exeundi e difficultate. Nam etsi characteres sint arbitrarii, eorum tamen usus et connexio habet quiddam, quod non est arbitrium, scilicet proportionem quandam inter characteres et res diversorum characterum, easdem res exprimentium, relationes inter se. Et haec proportio sive relatio est fundamentum veritatis. Efficit enim ut sive hos sive alios characteres adhibeamus, idem semper sive aequivalens seu proportionem respondens prodeat, tametsi forte aliquos semper characteres adhiberi necesse sit ad cogitandum.

- A. Euge: praeclare admodum Te expediisti. Idque confirmat calculus analyticus arithmeticusve. Nam in numeris eodem semper modo res succedet, sive denaria sive, ut quidam fecere, duodenaria progressionem utaris et postea quod diversimodo calculis explicasti, in granulis aliave materia numerabili exsequaris; semper enim idem provenit. Et in Analysisi, etsi diversis characteribus facilius appareant diversae rerum habitudines, semper tamen basis veritatis est in ipsa connexione atque collocatione characterum; ut si quadratum ab a dicas a^2 pro a ponendo $b+c$ habebis quadratum $\begin{matrix} +b^2 \\ +c^2 \end{matrix} + 2bc$; vel pro a ponendo $d-e$ quadratum habebis $\begin{matrix} +d^2 \\ +e^2 \end{matrix} - 2de$. Priori modo exprimitur relatio totius a ad suas partes b, c . Posteriore modo partis a ad totum d ejusque supra partem a excessum e . Rem autem semper eodem redire apparet substituendo. Nam in formula $d^2 + e^2 - 2de$ in locum ipsius d substituamus eius valorem $a+e$ tunc pro d^2 habebitur $a^2 + e^2 + 2ae$ et pro $-2de$ habebi-

tur $- 2ae - 2e^2$. Ergo in unum addendo: $+ a^2$ aequal. $a^2 + e^2 + 2ae$
 $+ e^2$ aequal. $+ e^2$
 $- 2ae$ aequal. $- 2e^2 - 2ae$

prodit summa - - - a^2

Vides utcumque pro arbitrio sumantur characteres, modo tamen in eorum usu certus ordo et modus servetur, semper omnia consentire. Quamquam ergo veritates necessario supponant aliquos characteres, imo aliquando de ipsis cha-

racteribus loquantur (ut Theoremata de abiectione noverarii agentia) non tamen in eo, quod in iis est arbitrium, sed in eo, quod est perpetuum, relatione nempe ad res, consistunt, semperque verum est sine ullo arbitrio nostro, quod positis talibus characteribus talis ratiocinatio sit proventura, et positis aliis, quamquam nota ad priores relatio sit alia quidem, sed etiam relationem servans ad priores, ex characterum relatione resultantem, quae substituendo vel comparando apparet.